

ТЕХНІКА КОНТРТЕКСТУ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ТВОРЧОГО ПИСЕМНОГО АНГЛОМОВНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ

THE TECHNIQUE OF COUNTER-TEXT AS A MEANS OF ACTIVATING STUDENTS' CREATIVE WRITING IN ENGLISH

Творче письмо, як і будь-яка творча діяльність, має рефлекторну природу, виступаючи емоційною, когнітивною та мовленнєвою реакцією особистості на зовнішні враження. Потреба визначити подразники, здатні стимулювати емоційно-когнітивну рефлекторну відповідь у вигляді писемного тексту, спрямовує нашу увагу на психолого-методичні техніки впливу, зокрема техніку контртекстів. Контртекст є письмово зафіксованою вербально-мисленнєвою реакцією реципієнта на вихідний текст, подібною до реактивної репліки в діалоговій єдності, але він передбачає діалог між інформацією, що надходить до свідомості реципієнта, та інформацією, що закарбована у його знаннях, досвіді, відчуттях. Техніка контртекстів є ефективним знаряддям активізації іншомовної мовленнєвої діяльності за рахунок стимулювання необхідних домінуючих осередків та укладення ендо- й екзолексикси. Дана техніка може виступити каталізатором зміни структури зовнішньої інформації у внутрішньо значуще писемне мовлення, створити внутрішнє нервово напруження, результатом якого стане творчий продукт. Послідовність реалізації техніки контртексту у процесі творчого англomовного писемного мовлення передбачає проходження трьох етапів: (1) стимулюючого (ознайомлення з процедурою написання контртекстів та власне створення контртекстів); (2) виконавчий (отримання й виконання творчого писемного завдання); (3) рефлексивний (презентація й обговорення творчих робіт або написання контртекстів на отримані в результаті проходження другого етапу роботи). Результати одержаних у ході експерименту даних свідчать про здатність техніки контртексту активізувати всі сенсорні системи сприйняття й обробки інформації; ініціювати процес раппорту; актуалізувати аналітичні функції, увагу до деталей, забезпечуючи особистісно зорієнтований підхід в освітньому процесі та усуваючи психологічні, ідейні й мовні бар'єри, що заважають вільному творчому писемному процесу. Техніка контртекстів здатна виступити засобом активізації роботи підсвідомості, мобілізуючи внутрішні резерви всіх рівнів.

Ключові слова: англomовне писемне мовлення, творче письмо, емоційно-мовленнєва, ментальна реакції, контртекст, вихідний текст, техніка контртекстів, підсвідомість.

Creative writing like any other creative activity, has a reflex nature, coming forward as an emotional, cognitive and speech reaction of personality to external impressions. A necessity to determine irritants that can steadily stimulate an emotional and cognitive reflective answer turns our research to psychomethodological techniques of influence, in particular, the technique of counter-texts. A counter-text is a written verbal and mental reaction of a recipient to an initial text, similar to a reactive remark in a dialogue unity, suggesting a dialogue between information coming to consciousness of a recipient, and the one kept in their knowledge, experience, feelings. The technique of counter-texts is an effective instrument of activating written speech activity in a target language due to its ability to stimulate essential dominant cells as well as constituting endo- and exolexis. It is proven that this technique serves a catalyst of the change of structure of external information into an inwardly meaningful written utterance, creates an internal tension resulting in a creative product.

The technique of counter-text implies following three stages when aimed at developing creative written speech in the target language: (1) stimulation (introduction to the procedure of creating counter-texts and writing counter-texts); (2) performance (receiving a creative task and performing it); (3) reflexion (presentation and discussion of sketches and/or writing counter-texts to the sketches done). The results of the data obtained during the experiment testify great potential of the technique in terms of activating all sensory systems of perceiving and processing information; initiating the process of rapport; actualizing analytical functions, attention to details, events and descriptions; providing the personality orientated approach in class and removing psychological, content and language barriers that interfere with a free creative writing process. The technique of counter-text can serve as a means of stimulating subconsciousness, mobilizing internal reserves of a student.
Key words: written speech in the target language, creative writing, emotive, mental and speech reaction, counter-text, initial text, the technique of counter-text, subconsciousness.

УДК 372.881.111.1+378+740

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.50.16>

Мельниченко Г.В.

к.пед.н.,

доцент кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

Сусол Л.О.

к.філол.н.,

доцент кафедри мовної підготовки Одеський державний університет внутрішніх справ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Здатність фахівця до творчого продуктивного мовлення – усного чи писемного – є запорукою успішної реалізації професійного й особистісного потенціалу, знаряддям ефективного та креативного вирішення виробничих і соціальних проблем, нестандартного сприйняття оточуючої дійсності. Розвинуті навички творчого письма до того ж здійснюють потужний вплив на естетичний, психологічний, фізіологічний аспекти буття особистості, виступаючи поряд із художнім мистецтвом, мистецтвом руху або звуку як знаряддям впливу

на людину. У процесі підготовки фахівця-мовника творче письмо посідає чільне місце поряд з іншими дисциплінами практичної підготовки, виокремлюючись у самостійну дисципліну з узагальнюючої – практики усного та писемного мовлення.

Творче письмо як навчальний предмет спрямоване на розвиток письменницької майстерності здобувачів, що, урешті-решт, зводиться до їхньої здатності створювати власні твори поза шаблоном, нестандартно й унікально – за формою та змістом. Питання активізації стану підйому внутрішньої творчої активності сту-

дента, його емоційного й духовного напруження, здатного призвести до писемної творчості, переносити нас у сферу психології творчості, визначаючи напрям дослідження.

На нашу думку, творче письмо, як і будь-яка творча діяльність, має рефлекторну природу, виступаючи емоційно-мовленнєвою реакцією особистості на події навколишнього світу. Якщо наше твердження правомірне, тоді виникає потреба визначити такі подразники, які б найефективніше стимулювали творчий імпульс у студентської аудиторії та призводили до потреби творчого самовираження, виступаючи емоційної розрядкою й чуттєвою насолодою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналізуючи рефлекторну природу творчого письма, ми не можемо не зупинитися на вченні В.М. Бехтерева про творчість як сукупність рефлексів. За В.М. Бехтеревим творча ситуація виступає подразником, який призводить до збудження рефлексу зосередження, викиду гормонів внутрішньої секреції та в підсумку – активізації мозкової діяльності, у результаті чого у мозку утворюються доміанти, які притягують до себе збудження від інших зон, концентруючи навколо себе емоційно-когнітивний матеріал минулого досвіду. Відповідно до творчого задуму або творчого подразника, цей матеріал відбирається, аналізується, синтезується, перегруповується у нові форми [2].

Творчий подразник призводить до виникнення натхнення – рефлекторної відповіді на чуттєвий чи емоційний або навіть когнітивний подразник. Для утримання стану натхнення необхідна тривала підтримка подразнення, що забезпечується активізацією й підтримкою доміант як осередків стаціонарного збудження; саме вони дають змогу помічати боки природного і художнього світу, які до цього були недоступні.

У спробі визначити й проаналізувати творчі подразники, здатні стати ефективним імпульсом до створення творчої ситуації, стійкої активізації мозкових доміант, виникнення емоційно-когнітивної рефлекторної відповіді та, як результат, створення високоякісного продукту творчої діяльності (у нашому випадку – писемного тексту), звернемося до певних когнітивно-емоційних технік впливу.

В умовах освітнього процесу ми обмежені у можливостях створення яскравих подій, які б зацікавили студента та сприяли б натхненню. Отже, ми пропонуємо скористатися технікою контртекстів, яка моделює взаємообмін людини й світу на рівні другої сигнальної системи – у вигляді тексту-стимулу та тексту-реакції. У цьому разі текст-стимул виступає вихідним текстом-повідомленням, а текст-реакція – унікальним віддзеркаленням першого у смисловій сфері людини. Діалог, що виникає між смислами вихідного й зустрічного текстів, лежить в основі техніки контртекстів.

Проблему застосування техніки контртекстів в освітньому процесі розроблено в роботах А. Новікова та його послідовників: Н. Акімової (2012), О. Грекової (2016), Я. Давлетової (2012), І. Кірсанової (2007), Н. Матвеевої (2017), Н. Нестерової (2017), Н. Пешкової (2014) та ін. У дослідженнях цих науковців уведено поняття «зустрічний текст», проаналізовано психологічні механізми сприйняття й обробки тексту з психолінгвістичного, фізіологічного, соціолінгвістичного погляду, визначено групи текстів-реакцій на повідомлення, а також вивчаються можливості розвитку письмового, усного та асоціативного мислення засобами даної техніки.

Згідно з ідеєю означеної наукової школи, сприйняття будь-якого тексту – усного чи писемного – викликає ментально-мовленнєву реакцію реципієнта на інформацію, що надходить із вихідним повідомленням. Зафіксована у письмовий спосіб, ця реакція отримує назву «контртекст». Контртексти різних реципієнтів на одне й те саме повідомлення відрізняються один від одного настільки, наскільки різниться їхня доміантна сітка, яка, своєю чергою, утворюється як результат розвиненості кругозору, рівня розвитку афективної сфери, ширини досвіду, ціннісної бази тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Техніка контртекстів застосовувалася авторами концепції з метою розуміння природи смислоутворення у процесі сприйняття й розуміння тексту. Однак ми вважаємо, що ця техніка є досить ефективним знаряддям активізації мовленнєвої діяльності, зокрема іншомовної, за рахунок стимулювання необхідних для комунікативного завдання доміантних осередків та актуалізації ендо- й екзолексики. У наших попередніх дослідженнях було доведено, що дана техніка стимулює наявні або фіксує нові доміантні вузли, відкриваючи мовцю доступ до глибинних структур його власного мозку й пам'яті, насичуючи висловлювання цінною інформацією, допомагаючи осмислити тему та основну лінію висловлювання, виступаючи вербальною опорою [1]. Припущення ж про доцільність застосування даної техніки як засобу розвитку творчої іншомовної писемної діяльності вимагає наукового обґрунтування та експериментальної перевірки.

Отже, **метою дослідження** є теоретичне обґрунтування й апробація ефективності техніки контртекстів у розвитку навичок іншомовного творчого письма студентів – майбутніх учителів англійської мови і літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до постулатів психології творчості, креативний процес починається так чи інакше зустріччю із зовнішнім світом, накопиченням фактів шляхом спостереження, змінням структури зовнішньої інформації і внутріш-

ніх уявлень за допомогою формування аналогій і поєднання концептуальних пробілів [5]. Отже, будь-якому креативному процесу, виникненню ідеї, фантазії передують стадія сприйняття оточуючої інформації. Отримуючи творче завдання, особистість аналізує наявні отримані дані, порівнюючи їх із наявним багажем знань, після чого переносить їх у зону підсвідомості, де відбувається активізація домінуючих осередків. На нашу думку, по-справжньому творчі задуми виходять саме під час залучення підсвідомості, адже саме ця психічна структура людини відображає калейдоскопе поєднання фрагментів внутрішнього світу: страхів, сподівань, бажань, образів тощо. Хоча творчий процес може бути і повністю свідомим, і свідомо-підсвідомим, активізація підсвідомості є запорукою появи дійсно неординарного продукту, адже стан натхнення виникає саме на рівні підсвідомого. Саме там «зберігається величезний масив інформації, до якої немає свідомого доступу ... і тільки сильне вогнище збудження ... «підключає» підсвідомість» [3].

Існує безліч технік впливу на підсвідомість із погляду її активізації, але в освітній сфері ми маємо акуратно й виважено вибирати техніки стимулювання діючого осередку психічного збудження. З огляду на зазначене, оптимальною технікою, на нашу думку, є техніка контртекстів. Саме вона за сприятливих умов може виступити каталізатором зміни зовнішньої інформації у внутрішню значущу тканину образів, уявлень, досвіду й переживань, створити внутрішнє напруження, що вилиється у творчий продукт.

Як і техніка вільного письма, коли людина швидко, не замислюючись, не звертаючи увагу на граматику, орфографію або пунктуацію, записує усе, що спадає на думку, техніка контртекстів надає можливість проникнути в глибинні шари підсвідомості, не зупиняючись на формі висловлювання.

Як було зазначено вище, *контртекст* є вербально-мисленневою реакцією реципієнта на вихідний текст – усне або писемне повідомлення. У науковому колі контртекст прийнято виражати у формі письмово оформленого коментаря реципієнта до частини (зазвичай речень) вихідного тексту, наприклад:

Текст: *Astonishingly, no paintings were destroyed by the fire in the gallery.*

Контртекст: *The fire might have been localized sooner than it usually happens in such places.*

Як бачимо, даний контртекст є ніби реактивною реплікою у діалоговій єдності й у цьому разі виражає припущення, пояснення. Окрім цього, виокремлюють також реакції асоціації, візуалізації, генералізації, інтертексту, інфіксації, констатації, ставлення, оцінки, перекладу, прогнозу, перефразування, відторгнення.

Іншими словами, контртекст, як і реактивна репліка в діалоговій єдності, є емоційно або ментально навантаженою і так само може бути неповною, синтаксично нерозгорнутою, тому що характеризується спонтанністю.

Таким чином, контртекст є різновидом реактивної репліки в діалоговій єдності, проте якщо у звичайному діалозі суб'єктами спілкування є люди або інші персоніфіковані персонажі, то в нашому випадку відбувається діалог між інформацією, що надходить до свідомості реципієнта, та інформацією, що закарбована у її підсвідомості. Саме знання, досвід, почуття й ставлення студента – це той будівний матеріал, який ми плануємо активізувати під час організації діяльності з творчого письма, саме вони стануть нитками для неповторного творчого візерунка створеного тексту.

Чинні академічні програми з творчого письма передбачають письмо за зразком і письмо вільне – не обмежене форматом або тематикою. Очевидно, що саме другий тип можна вважати по-справжньому творчим, і саме на розвиток навичок такого письма спрямоване наше дослідження. До різновидів вільного творчого письма ми віднесемо такі види робіт: написання віршів, щоденника, описових етюдів, діалогів, роздумів із певної теми, коротких оповідань під музику, виконання потокового письма, написання сценаріїв, пояснювальних записок, початку історії за її кінцівкою або навпаки тощо.

Для творчих робіт такого типу єдине, що отримує студент, – це сформульоване завдання, наприклад:

– *Look at the picture with two men speaking. What are they speaking about? Write down their conversation in the direct speech form.*

– *Listen to the music. What images come to your mind when you are listening to it? Start writing putting your ideas on paper before the music has stopped.*

– *When did you last feel envy? Describe the case.*

– *Read the beginning of the story: «He wandered aimlessly through the cellar seeking any form of oblivion to forget about the inevitable doom. Why did he feel as if he was in imminent danger of dying?» Write the story continuation.*

– *You unthinkingly promised a boy/girl to go out with him/her at the weekend. Now you don't feel like doing it. Write a possible explanatory message to him/her.*

Як бачимо, завдання сформульовані так, що успішність його виконання залежить лише від творчого складу мислення студента. Жодної підказки, зразка, плану, додаткових запитань або підготовчої роботи такі завдання не передбачають. Але можна запропонувати студентській аудиторії стадію розігріву: (1) виконання потокового письма, яке пишеться за правилами фрірай-

Приклад контртексту до уривку з роману Ч. Дікенсі «Тяжкі часи»

1.1 Вихідний текст	1.2 Контртекст
1. «Why, Mr. Bounderby was as near being Mr. Gradgrind's bosom friend, as a man perfectly devoid of sentiment can approach that spiritual relationship towards another man perfectly devoid of sentiment. So near was Mr. Bounderby - or, if the reader should prefer it, so far off.	1. How often our close friends are still with us because they are far off, they are our bosom friends yet they are complete strangers to us, and our relations are superficial. Sometimes it is for the better: they are interesting as long as unidentified.
2. He was a rich man: banker, merchant, manufacturer, and what not.	2. Riches certainly tell on a character. Don't think that a rich person can only think of money. I wonder how Mr. Bounderby's wealth will influence his personality?
3. A big, loud man, with a stare, and a metallic laugh.	3. Evidently, money makes people confident. They bear themselves and treat others like lords of the world. Naturally, rich people speak loudly and look directly.
4. A man made out of a coarse material, which seemed to have been stretched to make so much of him.	4. Very interesting way of describing his character via physical quantity. An idea of a steady, firm disposition and constitution springs to mind.
5. A man with a great puffed head and forehead, swelled veins in his temples, and such a strained skin to his face that it seemed to hold his eyes open, and lift his eyebrows up.	5. The man is big indeed – outside and inside. A puffed head – great metaphor! What made it puffed? Ambitions? Thought? Fears? For puffed head you are to have swollen veins!
6. A man who was always proclaiming, through that brassy speaking-trumpet of a voice of his, his old ignorance and his old poverty.	6. Did he use to be poor? Is he uneducated? Ignorant people know no self-awareness or doubt, their voices are like trumpets.
7. A year or two younger than his eminently practical friend, Mr. Bounderby looked older; his seven or eight and forty might have had the seven or eight added to it again, without surprising anybody.	7. What an interesting old-fashioned way of reading the number, it might create an effect of clash between a seeming age and a real one. He looked old no matter how old he was. Even older than that!
8. He had not much hair. One might have fancied he had talked it off; and that what was left, all standing up in disorder, was in that condition from being constantly blown about by his windy boastfulness.» [6]	8. Even hair abandoned him! And what about teeth? No, toothless mouth creates a miserable portrait while hairless head can make a man look masculine. So let it be eyelashes, naked eyes may also tell us much about their owner.

тінгу [4] і має на меті підготувати їх до імпровізації, письменницької гри, наштотхнути на нові підходи до тексту або (2) написання діалогу (текст-контртекст) із текстом, відібраним за певними критеріями (змістом, мовно-стильовим наповненням, ідеєю тощо) відповідно до навчального завдання.

Наведемо приклад останнього, зупинившись попередньо на алгоритмі реалізації техніки контртексту як засобу активізації творчого англійськомовного писемного мовлення.

Стимулюючий етап: ознайомлення з процедурою написання контртекстів та створення контртекстів.

Виконавчий етап: виконання творчого писемного завдання.

3. Рефлексивний етап: презентація й обговорення творчих робіт; написання контртекстів на отримані роботи.

Проілюструємо наведений алгоритм прикладом із практики розвитку навичок англомовного творчого письма у студентів. Здобувачам освітнього рівня «Бакалавр» спеціальності «Середня освіта. Мова і література (англійська)» було запропоновано текст-опис зовнішності персонажа з роману Ч. Дікенса «Тяжкі часи» (табл. 1, 1.1).

На першому етапі студенти отримують текст-опис персонажа роману, розташований у лівій частині таблиці. Текст розділено на пронумеровані речення або групи речень, які вони мають інтерпретувати, записуючи в праву частину питання, що виникають, асоціації, коментарі різного характеру. Дуже важливо пояснити студентам, що обробляти речення вони мають послідовно, не переходячи до наступного або не перескакуючи від номера до номера, поки поточне речення не інтерпретовано. Окрім того, рекомендується записувати перше, що спадає на думку, не розмірковуючи довго над прочитаним і навіть не зосереджуючись на правильності мовлення. За браком часу даний етап може стати єдиним і завершитися проханням скомпонувати фрагменти контртексту так, щоб отримати зв'язний текст-опис. Але, на нашу думку, функція даного етапу значно багатогранніша, ніж просто генерувати вторинний текст. Його мета – роблячи запити у підсвідомість, створити смисленні й емоційні зв'язки, активуючи потрібні домінуючі вузли. А для студента-лінгвіста дана техніка задає мовно-стильовий напрям письмовій роботі, зосереджуючи його увагу на засобах

створення образів і шляхах поєднання для цього мовних одиниць.

На виконавчому етапі студенти отримують творче завдання, наприклад: Read the beginning of the story: «*All my nerves were tight, I was about to explode when somebody's hand lay on my shoulder. I turned around to see...*» Complete the story creating a portrait of the person the protagonist faced. Завдання не обмежує творчу роботу вимогами й рекомендаціями, єдине, що може бути запропоноване, – це часове обмеження. Продемонструємо уривок твору, отриманого після застосування техніки контртекстів як стимулюючої ланки.

...to see a snowball of a man with enormous white puffy arms and almost nailless fingers that like black winter branches stuck out of the top. For a minute there was silence, but suddenly a stream of crispy snowy sounds started to escape the giant. And at once the snowball started to melt becoming smaller, and younger, and more human-like. I wondered if the violin of his voice could make his nails grow back. Anyway, his eyes did appear on his face, as soon as the face sprang out of the snowball. And what eyes! ...

Аналізуючи отриманий твір, можна з упевненістю стверджувати, що використання техніки контртекстів сприяє процесу творчого письма за декількома аспектами:

– Правильно підібраний вихідний текст активує усі сенсорні системи сприйняття, обробки й представлення інформації: зорову, слухову, тактильну, нюхову, смакову. Ті ж самі процеси відбуваються під час реалізації будь-якої психологічної техніки відкриття підсвідомості, коли під час відтворення емоційно забарвленої події ми змушуємо мозок повертатися в минуле, просуваючись закарбованими в пам'яті вузлами.

– Такий текст, не виступаючи прямим зразком, підсвідомо відкриває тим не менше спеціальну мовно-мисленнєву зону – зону художньої творчості й образного світу зі спеціальною лексикую та зворотами. На психологічному рівні спрацьовує процес раппорту – підстроювання під співрозмовника, яким у нашому випадку виступає вихідний текст.

– Діалог між вихідним текстом і реципієнтом сприяє розвитку аналітичних функцій останнього, уваги до деталей подій і описів, нестандартному композиційному вирішенню творчого завдання.

– продукт творчого письма є особистісно значущим, особистісно зафарбованим і неповторним за всіма характеристиками, оскільки є результатом роботи унікального поєднання доміантних вузлів, характерного для концептосфери й почуттєвого світу індивідуума.

Рефлексивний етап роботи передбачає презентацію й оцінювання творчих робіт. Можна запропонувати дві форми роботи на даному етапі: (1) конкурс анонімних етюдів з голосуванням та (2) написання контртекстів до отриманих текстів. Перша форма рекомендується у разі дефіциту аудиторного часу та/або коли метою заняття є навчити студента творчо й унікально створювати писемний текст потрібного жанру; друга – коли метою заняття є розвиток творчих здібностей студентів, здатності нестандартно, але професійно вирішувати творчі писемні завдання.

Висновки. Основною метою практики творчого письма є розвиток здатності особи до спонтанного творчого процесу, нешаблонного вирішення завдань і прагнення особистісного самовираження та водночас усунення психологічних, ідейних і мовних блоків, що заважають вільному творчому писемному процесу. Техніка контртекстів здатна виступити засобом активізації роботи підсвідомості, вербальною опорою, сконцентрувати внутрішні сили й незадіяні резерви. Психомисленнєва реакція, що виникає у процесі створення контртекстів, впливає на зміст, форму й модальність писемного тексту, який виконується після реалізації даної техніки на підготовчому етапі. Писемний продукт у такому разі характеризується особистісними забарвленнями, образністю, ідейним навантаженням, стилістичною вираженістю й фігуральною насиченістю, наповненістю лексикую художнього стилю, цікавим композиційним вирішенням. Однак ця техніка не впливає на такий показник, як правильність написання, що, своєю чергою, потребує окремого дослідження й вирішення.

Перспективу подальшого дослідження ми пов'язуємо з розробленням інформаційно-освітнього середовища для впровадження технології контртекстів в умовах дистанційного навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мельниченко Г.В. Методика контртекстів як засіб активації іншомовної мовленнєвої діяльності майбутніх учителів іноземних мов. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 21. Т. 2. С. 151–156.
2. Психологія творчості : навчальний посібник. Одеса : ПНПУ ім. К.Д. Ушинського, 2010. С. 34.
3. Як випробувати натхнення? Блог із психології, саморозвитку та емоційного благополуччя. URL: <https://wkrolik.com.ua/yak-viprobuvati-natxnennya/>.
4. Collins B. Freewriting: a super simple how to guide. URL: <https://becomeawritertoday.com/freewriting/>.
5. Tardif T., Sternberg R. What we know about creativity? *The nature of creativity*. Cambridge. Cambridge University Press, 1988. P. 429–446.
6. Dickens Ch. *Hard Times*. Collins, 2000. 370 p.